

1. KORZENŃ (1183) sb

korzeń *m* (358), **korzenie** *n coll* (89), korzeń *a*. korzenie (736); korzeń *ZapWar* (2), *Murm* (3), *Mymer*¹, *BartBydg*, *BielŻyw*, *GlabGad*, *MurzNT*, *SeklPieś*, *BibRadz* (4), *OrzQuin* (2), *RejAp*, *GórnDworz* (2), *RejPos*, *KuczbKat*, *RejZwierc*, *WujJud* (2), *BudBib* (4), *BudNT*, *ModrzBaz*, *CzechEp*, *KochFr*, *ReszPrz*, *ArtKanc* (2), *Calep* (14), *Phil* (2), *OrzJan*, *WujNT* (10), *WysKaz*, *SkarKaz* (3), *SkarKazSej* (3); korzenie *BielSpr*, *BielRozm*, *GostGosp*, *GostGospSieb*, *SarnStat* (2); korzeń : korzenie *FalZioł* (205 : 64), *RejWiz* (1 : 1), *Leop* (7 : 2), *BielKron* (1 : 9), *Mącz* (16 : 3), *SienLek* (56 : 2), *Oczko* (2 : 2). [Do *n coll* korzenie zaliczone zostały przykłady, w których: a) przy formie „korzenie” występuje składnia zgody z przydawką w niewątpliwym *sg n i* (lub) z orzeczeniem w *sg (n)*, np. to korzenie, korzenie jest, było; b) przy formie *G sg* występuje przydawka w *pl*, np. tych korzenia; c) w zdaniu współrzędnym oraz przydawkowym względnym, nawiązującym do formy *G sg*, zaimek anaforyczny lub względny występuje w formie dopuszczającej interpretację jako *sg n* lub *pl subst*, np. weźmi korzenia i zetrzy je, korzenia, które kupują; d) w *N i A pl* występuje końcówka -a.]

-e- (1181), -ę- (2).

o jasne; -e- (79), -é- *SienLek* (5); -é (14), -e (2); -é *MurzHist*, *KochPs*, też *SienLek* (8); -e *Oczko*; -é : -e *SarnStat* (4 : 1).

sg N korzeń (205), korzenié (68); -é (1), -(e) (67). \diamond *G* korzeniã (449); -ã (125), -a (47), -(a) (277); -ã *BierEz*, *Murm*, *LubPs*, *Leop* (3), *BielKron* (17), *GrzegRóżn*, *HistRzym* (2), *HistLan*, *Oczko* (2), *StryjKron*, *CzechEp*, *NiemObr*, *KochFr*, *ReszPrz*, *WerGośc*, *GostGospPon*, *SarnStat* (4), *PowodPr*, *VotSzl*, *CiekPotr*; -a *MurzNT*, *KochZg*, *OrzQuin* (3), *RejAp* (2), *WujJud* (2), *BudBib* (3), *KochPhaen*, *GrabowSet*, *LatHar*, *SkarKaz* (4); -ã : -a, *RejWiz* (1 : 5), *RejZwierz* (1 : 1), *BibRadz* (2 : 5), *Mącz* (7 : 1), *SienLek* (64 : 1), *RejPos* (1 : 2), *RejZwierc* (2 : 1), *SkarŻyw* (1 : 3), *WujNT* (3 : 9). \diamond *D* korzeniu (2), korzeniowi (2); -u *BielKron*; -u : -owi *FalZioł* (1 : 2). \diamond *A* korzeń (129), korzeni(e) (7). \diamond *N a*. *A* korzeń (3), korzeni(e) (1). \diamond *I* korzeniem (105), korzenim (27); -im *GlabGad* (2), *BielKron* (4), *CzechRozm*, *StryjKron*, *Calep* (5); -em : -im *Mącz* (6 : 2), *SienLek* (2 : 12); ~ -em (7) *Mącz* (6), *BiałKat*, -ém *KochPs* (2), -(e)m (96). \diamond *L* korzeniu (32). \diamond *pl N* korzeni(e) (7), korzeniã (5); -(e) *Leop*, *SkarJedn*, *ReszPrz*, *SkarKazSej*; -ã *BielKron* (3), *SarnStat*; -(e) : -ã *FalZioł* (3 : 1). \diamond *G* korzeni (1) *FalZioł*, korzeni(o)w (1) *Leop*. \diamond *A* korzeniã (4), korzeni(e) (4); -ã *BielKron*, *Oczko*, *GostGospSieb*; -(e) *SienLek* (2); -ã : -(e) *FalZioł* (1 : 2); ~ -ã (3), -(a) (1). \diamond *sg a*. *pl N* korzenié (46); -é (3), -e (1) *SarnStat* (3 : 1), -(e) (42). \diamond *A* korzenié (82); -é (10), -e (1) *Oczko*, -(e) (71). \diamond *N a*. *A* korzeni(e) (2). \diamond *du A* (*cum nm*) korzeni(a) (1) *FalZioł* V 113.

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde* XVI – XVIII w.

1. Narząd rośliny (przeważnie podziemny) służący do pobierania wody z solami mineralnymi z gleby i przytwierdzenia rośliny do podłoża; *radix* *Murm*, *Mymer*¹, *BartBydg*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *stirps* *Mącz*, *Cn*; *bulbus*, *rapum*, *taurus* *Cn* (958) : *BierEz* K; *Truncus statura arboris insistens radici* [...] *Pyen* od korzenya aż do gąłęży. *Murm* 104, 101, 103; *Mymer*¹ 18v; *BartBydg* 128b; biała Czemierzicza iefth dla thego rzeczona ifz ma biały korzeń *FalZioł* I 45c; gdy Czemierzicza rofcie podle korzenia ktorego drzewa/ thedy owocz onego drzewa ftolcze czyni. *FalZioł* I 46c; korzenia niema wodna rżafa. *FalZioł* I 77b; korzenie ma [pokrzyk – *samica*] dwa albo thrzy wielkie á fpoione/ z wierzchu poczerniałe á

wnątrz białe *FalZioł* I 86c; [omieg] Korzeń ma iako fieć [przirodzenia [sprawiony *FalZioł* I 93b; á to zwierzę mieřzka pod korzeniem thego ziele *FalZioł* I 93c, I 35d, 37d [2 r.], 38c [2 r.], 55b, c [2 r.] (48); Y co ielt inffe⁸⁰ nędzny człowiek iedno iáko kwiatek kwitnący ktoremu y wiátr y fłońce závádzi á rázem fie zachwieie że dáleko wypádnie fkrozenia [!] fwego ták iż y znák mieřcá iego niebędzie. *RejPs* 151; *MurzNT Luc* 3/9; Roście w zyemi korzenie/ á ná wirzchu fzcżepy *RejWiz* 56, 128; Arbor agit radices altae. Drzewo głęboko w ziemi korzenie rozfzirza. *Mącz* 5d; Caudex, Pień który w ziemi korzeniem yelzche ftoyi. *Mącz* 41 d; Fibiata radix ceparum modo, Kořmaty álbo włocháty korzeń yáko Cebulá. *Mącz* 125c, 27d, 34c, 69c, 88d, 199c (16); Táke y w drzewiech widziemy/ że wiele látorořli do gáłęzi/ wiele gáłęzi do pniá/ wiele pniow do korzenia iednego fá przywiázanych/ áby fie ták wřzyftkie ftowárzyřzyły/ á wilgotnořci z korzenia vczefntnikami być mogły. *WujJud* 123v; *BudBib Job* 14/8; *CzechRozm* 235v, 257v; *Oczko* 3v; *SkarŻyw* 13; I dáb choć mieřcy przeřchnie/ [...] Przedfię ftoi potężnie/ bo ma korzeń zdrowy. *KochFr* 132, 58; *KochPhaen* 13; *ReszPrz* 103; *Calep* 6a, 893a; *GostGospPon* 170; A iuż y řiekierá do korzenia drzew [ad radicem arborum] ielt przyłožona. przeto wřelkie drzewo ktore nie dáie owocu dobrego będzie wyćięte *WujNT Matth* 3/10, *Matth* 13/6, *Mar* 4/6, *Luc* 3/9, *Rom* 11/16; Lecż gdy táke z woley Bożey przyřzedł robak y vgryżł korzeń/ y natychmiałt vřchło drzewko ono Bluřczowe. *WysKaz* 1; *SkarKaz* 353b.

W połączenia z nazwą rośliny lub przymiotnikiem od tej nazwy [w tym: ai (3), G sb (2), z + G sb (1); korzeń + określenie (5), określenie + korzeń (1)] (6): á nawięczy ta Paprotka ktora rořcie na dębowym korzeniu: ielt nalepřza *FalZioł* I 98c, I 55d, 126b [2 r.]; *Mącz* 11c; Remora álbo Ononis/ Korzeń z wilczego grochu. *SienLek* 107 marg.

W porównaniach (3): *OrzQuin* M4v; O iáko to wielki y řzkárády grzech/ ktory z gniewu iáko z korzenia wyřařta. *SkarKaz* 314b. Cf *Szereg*.

W charakterystycznych połączeniach: korzeń (korzenie) aaronow, ciemierzyce, czyrwony (3), dębowy, długi (podługowaty) (5), dobry (2), drzew(a) (6), gęste, gładki (2), gruby jako sieć, klijowaty, z korzonki, z kosmacinkami, kosmaty (2), mastny, miq(ż)szy (3), (nie)cienkie (2), (nie)wielki (3), obsieczone, okrągły (2), paproci, rosochowaty, rowny, słodki, spojone, szary, szerokie, řwięty, twardy (4), węzłowaty, węzownikowy, (z wi(e)rzchu) czarny (poczerniały) (5), z wilczego grochu, włochaty (2), (wnątrz) biały ((w koło) pobiełaty) (13), zakręcony, zakrzywiany, zdrowy, ziele (3), zwiły, żółtawy, żywy; korzeń (korzenie) rořcie (3), starzeje się; moc korzenia, skora, substancyjá; korzenia nie mieć (2), trzymać się (2); z korzenia stręćić, toczyć, walić, wybiegły, wypaść; z korzenia wilgotnořć; od korzenia odrzucić; do korzenia przywiázany; korzenie mnożyć, rozszerzać, ugryzować (ugryżć) (2); korzeniem w ziemi stać; z korzeniem targać; na korzeniu się dierzeć, rosnąć, stać; na korzeniu kosmaciny, włochatořć.

Przysłowia: Poki drzewá z korzenim nie wykopa poty będzie rořło/ poki Włodzimirřkie⁸⁰ kfiążećiá nie dořtaniem iáko máćice/ poty pokoiá mieć nie będziem. *BielKron* 353; *StryjKron* 215.

O řzczeńřliwa mátká: O dobrego korzenia/ dobra rořzcżká. *SkarŻyw* 208, 225.

[iáki był korzeń tákie rořzcżki: iáka mátká tákie corki. *SkarŻyw* 789 (*Linde*).]

Zwroty: »korzenie poderznąć« (1): ále y cnotá wnich á pobožnořć/ iáko gdy drzewu korzenie poderzná/ vřchłá. *SkarŻyw* A2.

»korzeń puszczać (a. puścić) (w ziemię)« = *radicare Calep* (3): Habere radices altas Głęboko korzenie puścić w ziemię *Mącz* 345a; *Calep* 893b, 1076b.

»z korzeniem sadzić, wsadzony; wsadzony korzeń« (1 : 1; 1): *Viviradix*, *Sczep/* to yeft/ wżeláka płonka którą s korzeniem wespółk sadzą/ á którey korzeń zoftáye ácz płonka włicha. *Mącz* 500c; *RejZwierc* 107; *Calep* 1132a.

»z korzenia uschnąć, uschły; korzenie podeschną« = *factus a radicibus Vulg* (1 : 1; 1): A gdy się ráno przechadzáli/ vyzreli iż figowe drzewo z korzenia włchło [*viderunt ficum arefactam a radicibus*]. *BibRadz Mar* 11/20; *WujNT Mar* 11/20; *SkarKaz* 162a.

»(w)kopać korzenie« (2): *BierEz* 12; w kopaleś głęboko Iéy [*winnicy*] korzenié/ ták że íye wnet rozroflá ízyroko. *KochPs* 121.

»z korzeniem wydzierać« (1): *Vellere radicitus, vel cum radice*. S korzeniem wydzierác/ wyrwać. *Mącz* 478c.

»z korzeni(e)m wykopać, wykopany« (2 : 1): *Plantarium, ipsa planta, Szczep* który yuż odrósl á s korzeniem wykopány ná ynlze mieýlce bywa przełádzón *Mącz* 302d. *Cf Przysłowia*.

»z korzeniem wykręcić; z korzenia wykręcony« (1; 1): Pámieytáye tedy nędzny człowiecze co íeft [...] zefchlá trawá/ ździebłkiem co im wicher kręci [...] / á nákoniec drzewem s korzenia wykręconym/ ktorego żadny znák nie zoftánie. *RejPos* 163; *KochPs* 85.

»(jako) z korzenia wyrastać (a. wyrość), wyrastujący (a. wyrostujący)« (3 : 2): tho ziele niemiewa żadnego pręta s ktore⁸⁰ by líft rofl albo gałáki/ telko s famego korzenia líft wyrafta *FalZioł* I 86c, I 48d; *RejWiz* 79v; *Calep* 421b; *SkarKaz* 314b.

»z korzeni(e)m, z korzenia wyr(y)wać (się); korzeń wyrwać« = *eradicare Vulg; exserere radicem Mącz* [*szyk zmienny*] (6 : 2; 1): *RejWiz* 111; Niechayćie/ byście lepak wplewiáiąc kákol/ niewyrwáli fkorzeniem póspólu y pńfenice. *Leop Matth* 13/29; *Mącz* 388a, 478c; *SienLek* 56v; *Calep* 370b, 396b, 932b; moglibyście rzec temu drzewu leśney figi; Wyrwi się z korzenia/ á władz się w morzu *WujNT Luc* 17/6.

»z korzenia wywrocić (a. wywracać), wywrocon« (2 : 1): *BierEz* K; *RejWiz* 149v; nie dáy się iáko flábe drzewo kołyfác ledá wíátrowi/ kthore fnádnie może być s korzenia wywrocono/ á nigdy się iuż potym zielenić nie może. *RejZwierc* 179.

Wyrażenia: »macica korzenia« (1): Przeto w owocach nie doftálych ímak íeft mály, gdyż ciepło flonecne nie dobrze w nich ítrawílo wílgósci z macicze korzenia tam wciágníoney *GlabGad* C7.

»pień korzenia« (3): *BibRadz Dan* 4/12; wyrábcie drzewo/ á fkaźćie ie/ wżákoż pniá korzenia iego wziemi zániechayćie [*ut dimitterent radicem radicum eius arboris*] *BudBib Dan* 4/23, *Dan* 4/15[12].

Szereg: »fundament a jakoby korzeń« (1): Czemu wíno podítałe mocnieýsze bywa wżákoż mnieý trwale. (–) Bowiem tam wżítka moc iego fáma na wierzchu zoftánie, wżákoż takie richley zwietrzeie albo fkwálnieie iż lagier ktori íeft fundament [!] wíny á iakoby korzen iego iuż się od niego oddzieli *GlabGad* H.

Wyrażenia przyimkowe: »z korzenia« = *w całości, doszczętnie, bez szans na dalsze istnienie* (11): Bo pátrż gdy wielki kámién z gory się obáli/ Iuż Wíęc mocną drzewinę y s korzenia wáli. *RejWiz*

137v, 88v; *OrzQuin S. Cf* »z korzenia uschnąć«, »z korzenia wykręcony«, »z korzenia wyrwać«, »z korzenia wywrocić«.

»z korzeni(e)m« [objaśnienie cf »z korzenia«] (10): Wygładzi nas ten lud á potárga/ iáko woł trawę tárga s korzenim. *BielKron* 42, [85²]. *Cf* »z korzeniem wydzierać«, »z korzeniem wykopać«, »z korzeniem wykręcić«, »z korzeniem wyrwać«.

W przen (24) : Gdyż y zyele y drzewo nie roście ná gorę/ Aż korzeń zácźnie pirwey w zyemi fwą náture. Tákżeć theż ty przypadku fwiátá omylnego/ Wiedz żeć też włytyki roftá s korzenyá iednego. Bo gdyż wiemy iż Pan Bog ielt początkyem włzego/ To theż pewna iż włytyko pochodzi od nyego. *RejWiz* 128; *WujJud* 110v; A iefli niektore z gáłęzi włomione fá; á ty będąc płonná oliwą/ iefteś w nie włzczepion/ y sftáleś się wczeltnikiem korzenia y tłuftości oliwney: nie chlubże się przeciw gáłęziom. *WujNT Rom* 11/17, *Rom* 11/18 [2 r.]; *SkarKazSej* 682a.

korzeń czego (1): á niźli siekiérá gniewu tego Bożégo/ który iuz wiśi nád námi/ ołtrzem vderzy w korzeń czérwiwy wiáry/ y owłzem niewiáry náłzéy. *OrzQuin* Yv.

Zwrot: »głębokie korzenie czynić« = *być trwałym* (1): Abowiem czo się w młody vmysł wpoi/ tedy to głębokie korzenie czyni/ áni to łatwie potym żadná mocá może być oddalono. *KwiatKsiąz* K3v.

a) *W nawiązaniu do przypowieści o siewcy i alegoria mocnej wiary* (8) : *MurzNT Matth* 13/21; Ale kthory ná fkálfitym miefcu wfian ielt: tenći ielt co flowo flyłfy/ y wnet ie z rádościá przyimuie/ ále nie ma łam w łobie korzenia/ ále ielt docześny[*non habet autem in se radicem, sed est temporalis*] á gdzieby przypadł iáki wćik y prześládowánie dla/ flowá/ wnet sie pogarłfa. *Leop Matth* 13/21; aleć ci niemáią korzenia ktorzy do czáfu wierząc/ czáfu pokuły odfępuią *BibRadz Luc* 8/13, *Mar* 4/17; *BudNT C7v*; *WujNT Matth* 18/21, *Mar* 4/17, *Luc* 8/13.

b) *W alegorii życia ludzkiego oznacza (nie)bezpieczeństwo, (nie)trwałość* (8) : Ná mnoftwie fkał korzenie iego zágeści sie *Leop Iob* 8/17.

W przeciwstawieniach: »korzeń ... żniwo (2), latorośl, płód« (4): Y mawiałem/ w gniazdeczku fwym vmrę/ á iáko drzewo Pálmowe rozmnożę dni. Korzeń moy otworzony ielt wedle wod [*radix mea aperta est secus aquas*]/ á rofá przemiełfkawác będzie ná żniwie moim. *Leop Iob* 29/19; á będą włyzytcy pyłzni/ y ci włyfycy co czynią bezbożność/ źdźbłem: y zápali ie dzień Páńłki ktory przydzie/ [...] ktory dzień nie zoftáwi im korzenia áni płodu [*radicem et germen*]. *Leop Mal* 4/1, *Iob* 18/16; A przetoż iáko płomień ogniowy trawi ściern/ á płomień zżyra mierzwę/ ták korzeń ich ftánie się iáko prochno/ á latorośl ich zniźczye iáko proch/ abowiem odrzucili zakon Páná zaftępow *BibRadz Is* 5/24.

Zwrot: »korzenia głęboko nie puszcząć; korzenie głęboko zapuszczone« [szyk zmienny] (2; 1): Boc niełeda rzeczy potrzeba/ aby kto mógł o łobie cwierdzic/ iże w dobrym ftánié ielt/ ale kto to łobie chce przycytac mułi być mocny w wierze i mułi mieć macicę a korzenié/ w prawdę głęboko zapułzczoné *MurzHist* P2; A rozmaíte złośliwych mnoftwo/ nie będzie pożyteczne/ y cudzołżne łzczepienia/ nie pułłczą korzenia głęboko [*non dabunt radices altas*]/ áni poftánowią vgruntowánie łtáteczne. *Leop Sap* 4/3; *SkarKaz* 550b.

Przen (65) :

a) *To, co najistotniejsze, z czego coś wynika; źródło; początek; przyczyna; podstawa; radix Vulg, Modrz; truncus Mącz, Cn (34) : BibRadz 4.Esdr 3/22; Korzeń z ktorego gniew nieporządny wyrasta/ ieft miłość zbytnia łamego siebie SkarKaz 314a, 314b; SkarKazSej 686a [2 r.].*

korzeń czego (21): BielŻyw 89; SeklPieś 31v; Mącz 467a; Leop Sap 3/15; Bać lię Páná/ ieftci korzeń mądrości [radix sapientiae Vulg]/ á gálązki iey łą przedłużeniem żywotá. BibRadz Eccli 1/19[25], Leop Sap 3/15; Abowiem z wiela błędow [...]/ to łą naiwiętłze/ nieumiejętność/ á mnińmánie wielkie o łobie: á korzeń tego dwoigá złego/ iny nie ieft/ iedno kłám tych ludzi/ ktorzy pány w tho mnińmánie o łobie wpráwuią GórnDworz Ee3v; KuczbKat 345; WujJud 96v, 102v; BudBib 4.Esdr 8/52[53]; SkarŻyw 332; CzechEp 240; ReszPrz 54; WerGość 254; Chćiwość korzeń wńzech złości. Phil R marg, R; WujNT 671, 1.Tim 6/10, Zzzzz4; SkarKaz 314a marg.

korzeń czego [= będący czym] (1): A łprziázna chęć/ áby byłá trwála y mocna/ trzebá żeby lię opierálá o korzeń wiadomości y przyzwyczáienia rzeczy wćziwych [radicibus cognitionis et consuetudinis rerum honestarum] ModrzBaz 136.

W połączeniach szeregowych (4): WujJud 96v; te łáme początki/ te źrzodłá/ te fundáméntá/ te korzenie tey to Lutherłkiey álbo kácerłkiey wiáry/ mogá ich fałłz [...] iáńnie pokázáć ReszPrz 54; WerGość 254; A przez wiárę mowi: iż oná ieft początkiem y fundáméntem ludzkiego zbáwienia/ y iákoby korzeń wńzytkiego wńpráwiedliwienia WujNT 671.

*W przeciwstawieniu: »korzeń ... owoc« (2): Powiadał też że początek á korzen nauki iefth gorzłki, ale wzytek á owoc iey łłodki ieft. BielŻyw 89; Leop *B4v.*

Zwroty: »korzenie puszczać, mieć puszczone« (1 : 1): SkarJedn 395; Kościoł korzenie łwoie w niebie raczy ma pułłczone/ á niłzli ná ziemi. SkarŻyw 92.

»korzeń wszczepić« (1): Abowiem pátrzay gdy iuz ten korzeń á tę máćicę wńzczepiłłz w łerce łwoie/ tho ieft/ to miłłsierdzie á thę łzczyrość vmyłłu twego z mocną wiárą łwoiá/ iuzci łie wńzytki ine łátorołli [...] mogá z niey rozmnożyć ku pocźciwości temu Pánu. RejPos 172.

»korzeń wykorzenić« (1): iákoż lię łzáthan pocźł miotáć/ wńzákoż y Młzá wykorzenił [...]. Wńzákoż korzenia z ktorego odmłódcz lię mogłá Młzá/ nie wykorzenił do gruntu GrzegRóźn [F4].

»korzeń wyrwać« (1): Lepiéy [...] Rádczić o tym/ żebyście w cále téy wolności/ Swobody Potomkom łwym dochowáli [...]. Ale nie gruntownégo łtáwić nie możecie/ Poki tego korzenia złégo nie wyrwiećie. Ná którym łporny rołterk y niezgodá rośćie KochZg A3. [Chodzi o spór między szlachtą, magnatami i królem w sprawie egzekucji dóbr i praw koronnych].

Szeregi: »korzeń a (i) fundament« [szyk 1 : 1] (2): A tákże obácz iáko to rzecz ieft niebełpieczna ná nowym łie korzeniu łtánowić/ á łtáry fundámént płowáć SarnUzn F7v; SkarŻyw 332. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.].

»korzeń, (a) macica (a przyczyny)« (2): Truncus aegritudinum, Korzeń/ máćicá/ á przicziny chorób. Mącz 467a; RejPos 172.

»korzeń i (a) początek« [szyk 1 : 1] (2): BielŻyw 89; Przetółmy też wýłłzey wiárę korzeniem wńpráwiedliwienia y początkiem názwáli WujJud 102v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.].

»korzeń i źródło« (1): iż oćiec ma bytność dołkonáłą/ y bez niedořtátku: y on ieřt korzeniem y źródłem fyná y ducha ś. [...] gdyż włańnie fyn z Bogá ieřt/ y duch z Bogá ieřt *CzechEp* 240. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

b) *Ród, pokolenie, plemię, dynastia, potomek rodu; radix Vulg, PolAnt [czyj] (31) : PatKaz III 94; WróbŻořł 79/10; A wřtápi ná Kroleřthwo [córki króla od południa] ieden z płodu korzeniow iey [de germine radicum eius plantatio] Leop Dan 11/7, Os 9/16; BibRadz Dan 11/7; Nie weřel řie Peleřzećie wřzytek że złamáńá rozgá vbiyce twego/ bo z korzenia wężowego wynidzie zmija/ á płod iey (wąż) goráiący/ y lataiący. BudBib Is 14/29; lecz głodem wymorzę korzeń twoy/ y řzczátek twoy wymorduie [!] [et interire faciam in fame radice tuam]. BudBib Is 14/30, Os 9/16.*

W połączeniu z imieniem założyciela rodu lub przymiotnikiem od imienia [w tym: G sb (4), sb indecl (5), ai (10); zawsze: korzeń + określenie] (19): PatKaz II 57 [2 r.]; PatKaz III 94; Leop Apoc 22/16; BibRadz Apoc 22/16; RejAp 51v [2 r.], 193; BiałKat a4; Będzie korzeń Ieřseow [Erit radix Iesse]/ á ktory powřtáńie panowáć náđ narody BudNT Rom 15/12; CzechRozm 200v; CzechEp 318; NiemObr 103; GrabowSet F3; To oná rořzczká korzenia Ieřře/ która áńi řękiem grzechu pierworodnego/ áńi krzywořciá grzechu vczynkowe⁸⁰/ nigdy řię nie ořzpećiá. LatHar 477; WujNT 4, Rom 15/12, Apoc 5/5, 22/16.

W charakterystycznych połączeniach: korzeń Dawidow (9), Izajego, Jesse (5), Jessego (3), Jesseow; korzen ich, jego, jej, twój, tych, wężowy; (z) korzenia kwiatek, latorořł (latorořłka) (5), lew, rořdzka (2); być, wyrořć (3), wyjřć, wyniřć z korzenia; korzeń gładzić, wszczepić, głodem wymorzyć; korzeń usechł, wysuszony jest.

Zwrot: »wykorzeniać korzeń« (1): Oto teraz Alexánder Wołofzyn/ wygnáńiec/ Zturczywřzy řye/ woiuie Wołofká Ziemię: wykorzeniaiąć z niey korzeń iteż máćice wřzytkięgo plemienia y Narodu Wołofkięgo OrzQuin Z4.

Wyrażenie: »korzeń plemienia i narodu« (1): OrzQuin Z4 cf Zwrot.

Szeregi: »korzeń i też macica« (1): OrzQuin Z4 cf Zwrot.

»korzeń i (a) narod« = *radix et genus Vulg [szyk 3 : 1] (4)*: oto ieřt Lew ktory zwyciężył z narodu Iudá á s korzenia Dawidowego. *RejAp* 51v, 193; *CzechEp* 318; *WujNT Apoc* 22/16.

»pień a korzeń« (2): Y Wyniknie rořczká ze pńiá Iřáiowego/ á latorořłká z korzenia iego wyrořćie [*virga de stirpe Isai et germen de radicibus eius*]. *BibRadz Is* 11/1; *CzechEp* 298.

»korzeń, to jest pokolenie« (1): vynydzye rořczka řkorzenya yeřře to yeřt spokolenya krolewřzkyego ktory rořzay z yeřře řyá począł *PatKaz III* 94.

»korzeń i rod« (1): Ia [= Jezus] ieřtem korzeń y rod Dawidow [*Ego sum radix et genus David*] *Leop Apoc* 22/16.

»korzeń i rořzaj« = *radix et genus PolAnt (2): BibRadz Apoc* 22/16; Zwykł Pan Bóg mřćic řie zániedbánéy wiáry [...]: á korzeń tych/ co o to niedbáli/ y rořzay wřzyřtek ich/ kaźńiá/ karáńim/ y nięwołá z źiemie gładzi. *OrzJan* 33.

a. *Ze względu na swoje włařciwořci użytkowe (731) : Parchy na głowie leczy vwarzone korzenie [řlazu] z bożym drzewkie [!] FalZioł I 3a; Też proch řkorzenia tego ziela pořipawřzy na rany [...]/ wyřufá ie á potym goij FalZioł I 13a; A nařienie tego ziołka y liřtiego y korzenie, ty rzećzi maia*

moc w łobie odwierać [.] y wypychać zatkanie ktore bywa w żiłach *FalZioł* I 14d; Też woda w kthorey korzenie iego wrzło/ żywot odmiękcza y łtolcze czyni. *FalZioł* I 15d; j też naprzeciwno wydymaniu na łtholcze krom wczinku/ z winem pity korzeń [*desznika*] wspomaga. *FalZioł* I 88d; Jednoż doctorowie powiedaią iż by płod odeymowało korzenie te⁸⁰ drzewka [*topoli*] częłto pożywane *FalZioł* I 104b; Też korzeń [*obrazków*] łtarty albo łłuczony á na pępek przyłožony/ łtolcze czyni *FalZioł* I 107a; Wodhki bywaią palone albo też dzałane zziela j s korzeniem we łpolek niektore [...]/ niekthore z łamego kwiecia/ niektore z łamego korzenia *FalZioł* II 1c; Też *Piretrum* ziele/ ale lepiej korzenie iego czo trzy złothe zawazy łtarte/ ktemu przywziąc *kamphori* czo złoty zawazy [...]/ á tym. zęby płocz *FalZioł* V 80, I 2d [3 r.], 3a, 4c, d, 10a (215); Krolełtwo Medłkie ku pułnocy niepłodne/ przeto głodne iełt/ bo dżiałaią chleb z migdałow/ á wino z korzenia niektorych żioł. *BielKron* 268; *Odoratae radicis herba*, Ziele woniáyącego korzenia. *Mącz* 260a, 450d; álbo prochem [*rany*] polypowác s korzenia tegoż žiela nátlukłzy. *SienLek* 128, 56v, 65v, 80, 105v, 119 (9).

W połączeniu z nazwą rośliny lub przymiotnikiem od tej nazwy [w tym: *ai* (323), *G sb* (153), z + *G sb* (6), *od* + *G sb* (1), *sb* w składni zgody (1); *korzeń* + określenie (427), określenie + *korzeń* (57)] (484): Korzeń tego žiela Tatarłkiego iełt barzo korzeⁿny á zagrzewaiąci á iełth dobrí naprzeciwno boleniu żoładka y inłzych wnątrznoci *FalZioł* I 32d; gdy korzeń mały ozaⁿki będzie pity z wodą wwarzony/ przez łiedm dni żołat niemocz wleczyłz *FalZioł* I 37b; Biały korzeń paluchow iełth dobry tym ktorzy bol maią w nogach *FalZioł* I 63b; Też woda w ktorey by wrzło korzenie *Kołazczowo*/ łtrochą korzenia biały cżemierzycze [...]/ á thą wodą wmyway łobie łicze cżczelzi piegi y inłze łlaci łpędzić. *FalZioł* I 67c; Theż korzeń tego žiela domowey *Liliey*/ iełt dobry ku wrołzczeniu mięłá/ albo ciałá w ranach z złych krołt *FalZioł* I 72a; Weźmi korzenia łlazowego tak dłuęo iako palecz albo trochę dłuęey *FalZioł* I 81b; Weźmi dżięgiel korzenie/ warz ie łkraiawłzy w cżarnem piwie *FalZioł* V 74v; Takiełz też korzenie *Piotruszczane* częłto iedzione w potrawach/ pędzi vrinę z cżłowieka mocznie. *FalZioł* V 84v; Weźmi [...] korzenia z žiela łamikamieniowego *FalZioł* V 111v; przyłož theż kty m rzeczám korzenia *Rzepikowego*: korzeń ieden albo dwa korzenia *FalZioł* V 113, +4c, +5b, I 2d [2 r.], 3b [2 r.], c (353); Y žuli trawę/ y łkory drzew/ á korzeń *Iáłowcowy* był pokármem ich. *Leop Iob* 30/4; *Mącz* 244a; á pothym prochem z łuchego łzałwiowego korzenia/ wycieray dżiałłá y zęby. *SienLek* 76; Albo weźmi łrzedniey łkory s korzenia *wirzbowego*/ á warz ią z przykrym winem *SienLek* 94; weźmi korzenia z *Wilczego grochu* [...]/ złkrobże wierzchnią łkorkę s niego/ á miáłko ią łłucz ná proch *SienLek* 107; Warz bábczanéęo korzenia garśc *SienLek* 149; Ktho w łobie iad cżuie: Weźmi korzenia od *romanowéęo žiela*/ iáko łrzedniéęo pálcá wierzchni cżłonek *SienLek* 157, 47v, 48, 48v, 49, 52 (126); *GórnDworz* T7; Czopek może być/ włtrugawłzy korzeń z cżwikły *Oczko* 26v.

W przeciwstawieniu: »korzeń ... ziele« (2): á gdy ktory doctor piłze ią [*celidoniję*] w receptach/ tedy korzenie ma być rozumiano nie ziele/ ábowiem w korzeniu iełt więcłza moc *FalZioł* I 30a, I 26d.

W charakterystycznych połączeniach: *korzeń* (*korzenie*) *allantowy*, *babczany*, *barszczowy* (2), *biedrzeńcowo*, *bielonowy* (2), *bluszczowy*, *boragowe*, *brusci* (10), *brzoskwiany*, *bukwic(ow)e* (*bukwiczany*) (3), *bylicowy*, *bzowy* (3), *celidonijowy* (*celidonijej*) (5), *chebdowy* (14), *chrzanowy* (*chrzanu*) (6), *czarnego žiela*, *cżemierzycze* (8), *cżwikłany* (z *cżwikły*) (3), *dragantae*, *drzew(k)a* (4), *dyptamow(y)* (*dyptanowy*, *dyptanu*) (11), *dżięgiel* (2), *dżiewann(ow)y* (7), *dżiewięsiłu*, *fistule pastoris*,

gorczyczny (2), goryczkowy (goryczki, goryczany) (5), granatow, grzybieniowy (3), hermodactillorum, jałowcowy (2), jaskółczego ziela, jaworowy, jeleniego ziela, kaparowy (8), kapusty (kapustne) (2), knapskich szczotek, kobyłego szczawiu (7), kokornakowy (kokornaku) (2), konopne, kopytnikowy (3), kos(z)tywałowy ((z) kostywału) (4), kosaćcow(y) (38), koszyszczkowy (2), koz(ie)łkowy (5), krokosow, kropidłowy, kurzego ziela (4), lilijowy (domowej lilijej) (16), lisich jajek (3), lubszczykowy (5), łopianowy, malonowy, (małej) ozanki (4), mandragory, mieczykowy (11), mikołajkow (5), miodunkowy (2), mleczowy (2), niedospiałkowy, obrazkow, olesznikowy (4), omanowy (14), opichowy (3), orzeszkow (2), ostowy, paluchow(y) (8), pałaczkuzajęczego, paprotki (paproci(any), paprociowy, paprot(cza)ny) (7), pasternakowy (pasternaku polnego) (7), pięćperstowy (2), piotruszczany (piotruszkowe, pietruszki) (16), piretrowe (piretrum, piretry) (7), (z) piwo(wo)niej (piwonijowy) (13), podbiałowy, podroźnikowy (podroźniku) (3), pokrzykowy (10), pokrzyw(ow)y (pokrzywny, pokrzywiane) (7), polejowy, polnego kminu, (polnej) marchwie (2), polnej rożej, przemiotowy, przerwipępowy, przestępowy (7), psinkowy (psinek) (3), rastowy (rastu) (3), romanowy (romanowego ziela) (4), ruciany (ruty) (4), rumienkowe, rzepikowy (4), rzodkwiany (2), smolniku długiego, sosnki (sosnkowy) (12), spikinardi, sporzyszowe, szalwijowy (2), szczawiowy, ślazu (ślazowy) (42), trawy, trędownikowy, trzcinowe, węzownikow (8), wieprzyńcu, (więcszej) marzany (marzanowy) (4), (więtszej) centurzyjej (3), z wilczego grochu, wirzbowy, włoskiego kopru (16), wszywego kopru, zandaliny, zębowy (zębny, zębowy ziela) (3), ziela (38), (z) ziela łamikamieniowego (2), ziela tatarskiego (2) ziela trzemdały, złotogłowu (złotogłowow) (2), żywokostu (żywokostowe) (2); korzenia być niepożytecznego; garść korzenia, moc (4), para, popiół (2), substancja, użytek, wilkość, włosność (2); korzenia nakłaść (3), nakrajać (2), nasuszyć, natłuc (6), nawarzyć (uwarzenie) (10), nawierci(a)ć (uwierci(a)ć) (5), pożywać (pożywianie, używać) (8), przyczynić, przyłożyć (4), używać w lekarstwie (4), włożyć (2), wziąć (83), zjeść trochę; czopek (z) korzenia, maść, olejek (2), plastr (6), proch (53), skor(k)a (6), sok (23), wodka (7); z korzenia (u)czynić (uczyniony) (4); korzeń (korzenie) biały (2), czerwony, jadowity, jedzony (jedzion) (6), kłające, mastykowany, mięzsz, okrągły (2), pieczony, pożywane, przyłożony (2), przyprawiony (2), przyżoć, (s)krajany (3), słodki, (s)tarty (na proch) (12), stłuczony (utłuczony) (na proch) (18), suchy (ususzon(y)) (4), twarde, trzy (3), (u)kopany (4), (u)warzon(y) (57), woniający, zielony; korzeń gryźć, jeść (2), oskrobać, przykładać (przyłożyć) (7), (na proch) (ro)zetrzeć (4), skrajać (3), stłuc (utłuc) (na proch) (25), ususzyć (3), (u)warzyć (nawarzyć) (46), używać, wetknąć, włożyć, wykopać, wziąć (2), zwiercić, żwać; korzeń (korzenie) goi (2), jest (nikczemu) pożyteczny (4), leczy (5), (nie) godzi się (jest użyteczny, dobry) ku lekarstwu (w lekarstwo) (15), odpędza (uśmierza) ból (2), pomaga, umacnia zęby, wchodzi w lekarstwa (w lekarskie rzeczy) (8), wr(z)ąło (10), wyczyścicia, wysusza, zabija chrobaki; z korzeniem utłuc, uwarzyć (uwarzony, uwarzenie) (3); rość na korzeniu.

α. Podziemna, zgrubiała część rośliny warzywnej stanowiąca najistotniejszą jej część użytkową (niekoniecznie będąca korzeniem właściwym) (8) : *FalZioł* V 46v; *Mącz* 27d; Korzenie niedobre/ co gorzkie/ iáko Cebulá/ Por/ Czołnek/ Rzepá y inne korzenie: á wízakoż gdy ie vwárzy/ złego łoku pozbywają *SienLek* 8v; *Oczko* 3v; *Calep* 142a; *Vrządnik* y *Dworká* máią tego łtrzedz/ áby conarániey łczębrzuchy były ogrodne do kuchniey/ ták też y ogorki łłone/ pietrułzkę/ y inłze korzenie/ ktore łie ná ogrodzie rodzi wólcelkie. *GostGosp* 16, 68.

2. *Roślina, zwłaszcza użytkowa (93)* : wino w którym by wrzało to korzenie [= *tatarskie ziele*] fcinamonem á zgałganem/ trawienie czyni dobre/ albo wczyniwfzy proch ftego polłkie⁸⁰ korzenia [ftego korzenia *SienHerb* 41a] á fcinamonem á zgałganem/ zwiefzawfzy [!] thy prochy day wypić *FalZioł* I 32d; TVrbith iefth korzenie ktore thu do nas przynofzã/ rofcie na brzegoch morfkich *FalZioł* I 148d; REuponticum iefł podobne Reubarbaro [...]. Wino w którymby było wwarzono to korzenie [...] iefł barzo dobre ku piciu *FalZioł* III 11a; Zafię lepłfe fã [*kielbie*] kthore korzenia požiwaiã dobrego: niź ktore pialku iako Okuń. *FalZioł* IV 45c; Wezmi drzewa Aloes/ polney drijakwie/ ieleniey bdły [...]/ ziela trzemdały/ korzenia wężownikowego/ podroźniku/ rożey czyrwoney/ mułzkatowego kwiatu/ kaźdego z nich. 3. łoty [...]. ty korzenia wfzytki ftłucz *FalZioł* V 70, I 1b, 3c, 64b, III 5a, 11b, V 69, 103; *BielKron* 441v, 442v, 452v; Rha, Bárzo wielkã rzekã [...] / wpãda w morze Kãłpium zwãne przy który [!] korzenie álbo grzib niepołpolitego liekãrftwã roście. Rha vel Rheon, Barbarum, et vulgo Reubarbarum zwãny, *Mącz* 354d, 242d; *HistRzym* 17.

Zestawienia: »korzeń bykowy« = *Aristolochia clematitis* L. (Rost); *kokornak powojnikowy, bylina pnaça o wlaściwościach leczniczych z rodziny kokornakowatych (Aristolochiaceae)* (2): Weźmi korzeń bykowy/ rozwarz go w ocćie na kliy *SienLek* 79v, 79v.

»czarny korzeń (ogrodny)« = *Helleborus niger* L. (Rost); *ciemniernik, bylina z rodziny jaskrowatych (Ranunculaceae)* (6): [*skoczek*] zwirzchu lathorofle ma khrothkie á na nich kwiat z okhołkiem iakoby na czãrnym korzeniu *FalZioł* I 62b, +5a, I 64d [2 r.], II 5b [2 r.].

»czerwony korzeń« = *Rubia tinctorum* L. (Rost); *marzana barwierska, bylina z rodziny marzanowatych (Rubiaceae)*; *alcibiadion, anchusa Calep* (4): *SienLek* 149; *Alcibiadion* – Czerwoni korzen. aliqui malè Wołowi iezik. *Calep* 50a, 68b, 362b.

»Ducha świętego korzeń« = *Angelica silvestris* L. (Rost); *dzięgiel leśny, bylina z rodziny baldaszkowatych (Umbelliferae)*; *laserpitium, panax Heracleos, radix silphi, silphium, Syriaca radix Mącz* (2): *Silphium, idem quod Laserpicium, Iefł nieyãkie ziele które teras Angelikã zowã/ Ducha świętego korzenie álbo Dzięgiel/ áczkolwiek niektórci chcã iź Angelica Pánãx Herãkleos yeft. Mącz* 393c, 437c.

»fijołkowy korzeń« = *Iris germanica* L. (Rost); *kosaciec modry, bylina z rodziny kosaćcowatych (Iridaceae)*; *iris Calep [szyk 7 : 4] (11)*: *Irifilliriea. Fijołkowy korzeń. Faiel wurtz. FalZioł* I 69b, [+3]d, I 26a, 69c źp, II 21b, V 103, 110v, 117v; *SienLek* 79; *Irinum* – Małcz sfiãłkowego korzenia wczinionã. *Calep* 563a, 562b.

»gromowe korzenie« = *Asparagus officinalis* L.; *szparagi, bylina uprawiana na jarzynę z rodziny liliowatych (Liliaceae)* (6): *Sparagus. Gromowe korzenie. Sparagen. FalZioł* I 129a, +4d, +5b, I 129a, II 6b [2 r.].

»jeleni korzeń« = *Peucedanum cervaria* L. (Lap.); *gorysz siny, roślina z rodziny baldaszkowatych (Umbelliferae)* [szyk 5 : 1] (6): *Albo weźmi ruty trzy drãgmy/ korzenia ieleniego dwie [...] / to wfzytko dobrze wwierciawfzy z winem pić SienLek* 109, 148.

~ *Zestawienia*: »jeleni korzeń biały« (2): *Jeleni korzeń biały/ Sefeli Aethiopicum: Matthioli Senenlis. Hirtzwurtz weifł SienLek* 250v, X2.

»jeleni korzeń czarny« (2): Ieleni korzeń czarny/ Sefeli peloponefiacum: Schwartz hirtzwurtz. *SienLek* 251 v, X2. ~

»jeleni korzeń« = *Origanum dictamnus* L.; lebiodka kreteńska (1): Dictamnium – Dijptani, ieleni korzen. *Calep* 320b.

»jeleni korzeń« = *Chenopodium botrys* L.; komosa wonna, roślina ruderalna z rodziny komosowatych (*Chenopodiaceae*) (1): Botrys, Herba, Ambrosia, Yeleni korzeń. *Mącz* 26c.

»kiernozi korzeń« [roślina nie zidentyfikowana] (1): Cynozolon, herba, Kiernoży korzeń ziele/ od którego mżcizce pńóm z wńzu precz wypádáyą Alii legunt Cynozoon. *Mącz* 76c.

[»litewskie korzenie« = prawdopodobnie *Rheum officinale* Baill; rababar lekarski, bylina z rodziny rdestowatych (*Polygonaceae*): RHA, RHEON, RHAponticum, Rhecoma, Litewńkie álbo Mońkiewńkie korzenié. *UrządowHerb* 263a (Linde).]

»mieczykowe korzenie« = *Iris pseudoacorus* L. (Rost); mieczyk, roślina z rodziny kosańcowatych (*Iridaceae*) (2): Gladiolus dimin. Mieczik. Item gladiolus herba quaedam. Mieczikowe korzenie. *Mącz* 146a; Ty też żioła kámień wypadzáią/ gdy s nich kto pije/ złotogłow/ mieczykowe korzenie/ opich/ piotruńzká/ [...] łáwiná/ lubńczek *SienLek* 106. [Roślina ta była inaczej nazywana mieczykiem; dlatego niektóre połączenia „mieczykowy korzen” uznaliśmy za połączenie przydawki dzierżawczej ze znac. 1.].

[»moskiewskie korzenie«: *UrządowHerb* 263a cf »litewskie korzenie«.

»płodne korzenie« = *Zingiber officinale* Roscoe; imbir lekarski, indyjska bylina z rodziny imbirowatych (*Zingiberaceae*): Płodne korzenie/ álbo Płodzień Indiyńki/ Secacul officinarum. wilder Ingwer. *SienHerb* L#v, E#v.

»różany korzeń« = *Rhodiola* L. (Rost Sł: różowy korzeń); rożeniec, bylina z rodziny gruboszowatych (*Crassulaceae*): RODIA RADIX, ROdiada, Rodiarifa, Różány Korzeń. [...] ieńt źiele, álbo lepiéy Chróśćik, którego korzeń wonia, iáko przenawybornieyńsza Róża. *UrządowHerb* 266a.]

»smokowy korzeń« = bliżej nie okrońlona roślina, prawdopodobnie z rodziny obrazkowatych (*Araceae*) (1): Dracontium, Herba hortensis, Smokowy korzeń. *Mącz* 95b.

»korzeń strzałowy« = *Aethusa cynapium* L. (Rost); blekot pospolity, roślina z rodziny baldaszkowatych (*Umbelliferae*) [szyk 1 : 1] (2): Tho korzenie pońacinie zową arteticaria, pocześku ftrzałowé korzenie/ poniemieczku Gicht Kraut/ popońlku niemogńlńmy go wypifać, bo niewiemi ieńtli też pońskie imię iakie ma *FalZioł* I 64b, I 64a.

[»szyszkowy korzeń« = *Narcissus* (Tourn.) L.; narcyz, bylina o ozdobyńch kwiatach z rodziny amarylkowatych (*Amarillidaceae*): Szyźkowy korzeń Krolewńki kwiać/ Narcifus octauus. wald negelenn. *SienHerb* L4#.]

»wężowy korzeń« = *Senecio sarracenicus* L. (Rost); starzec nadrzeczny, roślina z rodziny złożonyńch (*Compositae*) (6): Wziąź [!] Iemioły/ kwiathu z ziela ktore zową ziele wężowe/ albo wężowy koreń [!] *FalZioł* I 155b, II 14c, V 62v, 68, 69, 79v.

»wilczy korzeń« = prawdopodobnie *Daphne Mezereum* L. (Rost: wilcze łyko); wawrzynek wilczyłyko, krzew z rodziny wawrzyńkowatych (*Thymelaeaceae*) (1): staphis agria herba est, Wńze ziele álbo wilcze łyko álbo korzeń. *Mącz* 411d.

Szereg: »ziele i (a, albo) korzeń« (4): *FalZioł* V 90v; *Medicatus*, *Vliczony*/ *Vzdrowiony*/ to yeft nieyákim zielem álbo korzeniem ku polepszeniu prziwiedźiony. *Mącz* 212c, 437c; *HistRzym* 17.

Przen: *Bezboźnik*, *zły człowiek*, *wichrzyciel* (1) : Doglądáiąc żeby kto nie odstąpił od łáki Bożey: áby ktory korzeń gorzki wzgorę wyraftáiąc nie przekazał [*ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediát*]/ á przezeń wiele fię nie pokalało. *WujNT Hebr* 12/15.

a. *Winorośl*; *vitis Murm*, *Mącz*, *Calep* (18) : Też áby nikt cudzym korzenim nie lądził winnice *BielKron* 36v.

Zestawienie: »korzeń winny, wina« = *Vitis vinifera* L. (*Rost*); *winorośl właściwa*; *vitis Murm*, *Vulg*, *Mącz*, *Calep* [szyk 4 : 4] (7 : 1): *Murm* 106; Izałz może brácia moi mili Figá iągody winne rodzić? álbo winny korzeń figi? *Leop Iac* 3/12; Przyniefiono theż tám korzenie winá iż sie bárzo dobrze rodzi/ ták iż więcey gron wielkich roście niż liścia. *BielKron* 448v, 18v; *Mącz* 178b; *ArtKanc* N13v; *Calep* 1130b; *SkarKazSej* 687b.

W przen (4) : *RejPs* 120v; tá Winnicá ktorás łam przenioł z Egiptu/ y rozszyrzyłéś korzenie iey łwego Teftámentu *ArtKanc* I16, K5v.

Wyrażenie: »korzenie winnice« (1): Iuż dziś tych czáłow nászych twoię [!]/ *Stolico Rzymfka*/ *Vlice*/ zá morze fię puściły/ y ná on świat/ o ktorym żadne wieki nie wiedziály/ zászły korzenie Winnice twoiey *SkarJedn* 397.

Przen: *O Chrystusie* (5) : Iáko ze pniá łok rołczká bierze táki iáki ieft we pniu [...]: y my táki żywot mieć mamy/ iáki z korzenia drogiego y łłodkiego/ to ieft/ z Pána IEZVSA pochodzi. *SkarKaz* 85a, 312a *margin*.

Zwrot: »w korzeń wszczepić się« (1): Zgotowány ieft [*kącik* = *zbawienie wieczne*] y kupiony krwią twoią: ále [...] nie bez wyługi ktora idzie z przyiáźni twoiey/ tym co fię w twoy korzeń y máćicę włzczepili/ y łokiem łłodkości łzczepu łáki twoiey wzraftáią/ y rodzą iągody vczyńkow dobrych. *SkarKaz* 552b.

Wyrażenie: »pień korzenia« (1): to leśne drzewo/ kwásne iábłká rodzące [!]/ w pień łłodkiego korzenia Syná łwego włzczepić/ z łzczerey łzczodrobliwości [!] łwoiey/ nie zániechał. *SkarŻyw* 26.

Szereg: »korzeń a (i) macica« (2): Ale iż nas ten iedyny łynaczek zowie gáłáfkámi á látorołłami łwemi/ ktorzychmy połzli z oney łwiętey winney máćice [...]. A což rozumiełz iákie then łzczep á tá látorołł powinna kwiátki s siebie podawać/ kthora wyrołła s ták łwiętego korzenia á s ták łwiętey máćice Pána łwego? *RejPos* 172; *SkarKaz* 552b.

3. *Zawierające substancje aromatyczne rośliny lub ich części, wykorzystywane najczęściej jako przyprawy do potraw; być może też każda przyprawa o palącym, ostrym smaku; species BartBydg, Mącz, Cn; aromata Mącz, Cn; condimentum Mącz [tu występują tylko niewątpliwe n coll (16) oraz użycia nie posiadające gramatycznych wyznaczników rodzaju] (99) : Specarius vicus. Wurtzkremer gałz. Bogáte kramy gdzye korzenye przedáją. *Murm* 29; *BartBydg* 147b [2 r.]; zapraw ie [ryby] korzeniem/ á kto nie ma tego korzenia ktore kupiá w kramie: dobrí ieft chrzan/ gorzycza/ czołnek *FalZioł* IV 42a; á przeto ma być pożywanie gich zawždy z korzeniem. Krom pieprzu albo inšzego drogie⁸⁰ korzenia/ tedy z chrzanem albo z czołnkiem/ albo theż y z gorzyczą. *FalZioł* IV 42d, IV 35b, 42a, c, 43b, 44a [2 r.] (14); O Korzeniu y o ziołach gorzkich *GlabGad* K2, K2v [3 r.], K2v*

żp, K3, K3 żp; *RejKup* e2; *RejWiz* 158; Przythym rozmawiał fnimi prończąc/ áby mógł żeglować do iego ziemie rzekámi/ zwálzczá Wolgá chcąc wielkość korzenia z Indyey od Kálekutu przywieść/ zwálzczá Pieprzu/ Goździkow/ Cynámonu/ Mużkatu y inżzego *BielKron* 436; Przyrzekał ten Paweł/ iżby było połowicą Korzenie táńsze v nas wżędzie w Europie/ y świefźsze/ y lepźsze/ niż tho co Portugalczycy w Okręciech przywożá *BielKron* 436v; táńże nie dáleko są wyłpy kthore zowá Moluće/ gdzie sie rodzą wżelkie żioła álbo korzenia/ ktore do nas zá wielkie kupie idá. *BielKron* 445v; Náńże towáry v nich nie płáćą okrom lnu/ [...] thák iż náńzy żeglarze zá kószule wyśzywane bráli po mierze korzenia. *BielKron* 453v, 264, 268v *marg*, 271, 278, 278v (28); Condimentum, Okráfá/ Korzenie y wżelka ynśza okráfá potráwna. *Mącz* 63a; Thymiamá, Wdźięczná/ miła á słodka wonia z wybornych żioł á korzenia vczinioná. *Mącz* 455b, 120b, 235a, 404d; *HistLan* C3v; *RejZwierc* 111, 185; *BielSpr* 58; A to (ieft) podárze ktore brác będziecie od nich: [...] Oliwę do świeczniká/ korzenie ná tłuśtość do námázywania/ y ná kurzenie wonne. *BudBib Ex* 25/6, *Ier* 6/20; feccuł álbo podufzczekę ztegoż czyniá/ vtłukźy tychże korzenia/ to ieft/ kminu/ mółżkatu/ gálgánu/ cynámonu/ cytwaru/ tho co lye podoba *Oczko* 32v, 2, 32v; *WerGość* 256; Kupiec kláfka zębomá/ pali go korzenie/ Dobrym winem záleie ono zápalenie. *BielRozm* 11; *GostGosp* 16, 152; *GostGospSieb* +3v; Korzenie po czemu płáconé bydź ma *SarnStat* 273, 273 [3 r.], 274 [3 r.], 294, 1306, 1309; *VotSzl* D3; *CiekPotr* 37.

W charakterystycznych połączeniach: korzenie drogie z Indyjej, rozmaite (2), na tłuśtość do namazywania, wonne, wszelkie (3), wszystko (2); korzenie przychodzi (korzenia ma przychodzić) (2), rodzą się, rosną; miara korzenia (2), płacenie, waga, wielkość, wszystkie rodzaj, znanie; korzenia dać, nabrać, nasłać, pożywać (pożywanie, używanie) (3), sprzedać, przywieźć (przywozić) (2), utłuc, wsypać (przysypować) (2); korzenie sprzedawać (3), wieźć; brać po mierze korzenia; bogaty w korzenie; z korzeniem jadać (2), pożywać (pożywanie) (2), warzyć (warzony) (3); korzenie pali.

Zwroty: »okorzenie korzeniem« (1): Też w teyże niemocy dobrze ieft warzyć kapłona/ albo kokofz/ [...] Ale ie pierwey omyć w oczcie: [...] potym okorzenie korzeniem ferdeczném, iako mużkatowem kwiatem, Cinamonem *FalZioł* V 67v.

»z korzeni(e)m przyprawi(a)ć, przyprawione; korzeniem zaprawić (a. zaprawować), przyprawiany (a. zaprawiony)« [szyk zmienny] (5 : 1; 1 : 2): ktore [ryby] są twarde/ ty przyprawiać z korzeniem, to ieft z pieprzem z Imbierem/ z mużkatem. Etc. *FalZioł* IV 45d, IV 42a [2 r.], 45d; *RejFig* Dd2v; *Goski* A9; Aromatiees, Wino s korzenim prziprawione. *Mącz* 16d, 240a; *SienLek* 8, 43.

Wyrażenia: »korzenie gorące, zapalające« (1 : 1): Wtore przybywa ciepła w iakości, iakoż to bywa przez lekarstwo j też korzenie gorące. *GlabGad* F6v, K3.

»ostry korzeń« (1): Też pieczone [kurczęta] do ostrego korzenia, dobre są *FalZioł* V 64.

»korzeń serdeczny [= leczący serce]« (1): *FalZioł* V 67v cf »okorzenie korzeniem«.

4. *Być może pień, karcz; matrix Mącz* (2) : Modrzewowa gębka [...] ieft to gębka ktora wyrasta s korzenia [pniá *Sien Herb* 192a] modrzewowego drzewa *FalZioł* III 3b; *Mącz* 211b.

5. *Członek męski; veretrum, verpa, virilitas Calep* (15) : *Murm* 75; á potym nabrawźy oney wody ciepło w líkawkę w pułzczáize thám w korzeń mężczyźnie/ znamienicie kamień wypadza *FalZioł*

I 29c, I 68a, IV 2b, 31c; Dobrze téż w prawić mu plułkwę/ pchłę/ álbo wełz w korzeń/ bo téż od tego łełktánia łye mocz wzburzy. *SienLek* 173, 106, 107v, 173v.

W charakterystycznych połączeniach: korzeń kiernozi, zajęczy; bolączka, rzeżanie w korzeniu; w korzeń (na-, w)- puścić (wpuszczać) (4), wprawić (2); ołysienie na korzeniu.

Wyrażenie: »męski korzeń« [szyk 3 : 1] (4): Verpus – Ołifienie na korzeniu meżskim. Calep 1113b, 1112b, 1113b, 1127a.

*Szereg: »korzeń i jajca« [szyk 1 : 1] (2): Dáią mu téż iáycá y korzeń kiernozi *SienLek* 59, 112.*

6. Rdzeń wrzodu (1) : Też galbanum rozciągnąć na chułtcze iakoby plałthr á przyłóżyć/ chwycili łie príłczú á nie odpadnie/ thedy łie zgoij/ ale iefłli odpadnie y z korzeniem/ zły znak iefłth. *FalZioł* V 71v.

7. [Rdzeń wyrazu: Bowim to łowo Ebreyłkie Thorah, nie iedno Zakon/ ále téż náukę y obyczáy znaczy/ iako o tem nie iedno Zydowie/ ále y náłzi w tem ięzyku vczeni łwiadczą/ gdyż tego łłowá korzeń (od ktorego idzie) iefł [jerech] to iefł náuczył: álbo iáko niektorzi chcá Thor, to iefł przypátrzył łie. *BudUrząd* 40v.].

8. Wyrażenia przyimkowe w funkcji przysłówka: do ostatka, doszczętnie, całkowicie, bez śladu; radicitus Mącz, Calep; stirpitus Calep (12) :

*Wyrażenie przyimkowe: »do korzenia« (2): Y owłzein rzecz podziwienia godná: iż czáfu pokoiu/ będzie tákże wiele łudu/ á włzyłcy łie nátedzą/ nápiią [...]: Gdy łie ná woynę popiłzą/ wielu im iákoby inłza gębá vrołcie/ y łzkápam ich/ iż gdzie pádną/ tám iáko łzáránca/ wnet áż do korzenia włzyłtko wygryzą. *PowodPr* 63.*

~ *Szereg: »do gruntu i korzenia« (1): Radicitus, Y skorzeniem precz/ áłz do gruntu y korzenia Mącz 345b. ~*

»z korzenia« (6) : *RejZwierz* 59; *OrzQuin* S; Potym 1473. wielką łuchołć pánowála w Polłzce y w Litwie [...]/ w brod koniem przeiezdzano zá Rágneta/ láłły y bory z korzenia wygorzywály *StryjKron* 652.

~ *Zwrot: »z korzenia wywrocić, wywrocon« (1 : 1): LubPs* S3v; A choaiy łie do czáfu słthánie wedle woley łwiátá te⁸⁰/ nigdy to długo łtać áni trwáć nie może/ á s korzenia á práwie z gruntu záwždy wywrocono być mułi *RejPos* 280v.

Szereg: »z korzenia, (a) z gruntu« [szyk 1 : 1] (2): RejPos 280v: *Stirpitus* – Zgruntu, z korzenia. *Calep* 1007b. ~

»z korzeniem« (3): *Mącz* 345b *cf* »do gruntu i korzenia«.

~ *Zwrot: »z korzeniem wyrwać« (1): Twoiá ręká twé włzyłtki przeciwniki zgoni [...]. Y z korzeniem ié wyrwiełz: á ich plemię/ pánie/ Táł wygłádzilz/ że áni pámiátká zołtánie. KochPs* 29.

Szereg: »do gruntu i z korzeniem« (1): Radicitus – Do gruntu y z korzeniem. *Calep* 893b. ~

α. W funkcji orzecznika: »z korzeniem« = niszcący doszczętnie (1) : A coż zá plági [upadnq]? Oto łłuchay iákołł pirwey łłyłzał/ iżci ich nie wiele ále s korzeniem *RejAp* 150v.

9. [Zestawienie: »surowy korzeń« = miejsce łwieżo wykarczowane: Gdzieby chłopi z łurowego korzenia Wieł álbo Folwárk nowo budowáli/ tám im Pan oney wsi/ może czynłzowe prawo dźiedzicłnie dáć *SzczerbSpecSax* 48 (*Linde*)

10. n-pers (2) :

Zestawienie (2): Iako ia [...] niesbil maczieiovi dzuraczovi kmieczia robothnego maczieia corzenia
ZapWar 1517 nr 2239, 1517 nr 2240.

***** Dubium (1) :** KOzaki ie zowiemy/ lecz ftoią zá grzyby/ A godniby korzenia/ káždego bez chyby. *RejZwierz 110v.*

Synonimy: **2.** *ziele;* »korzeń bykowy«: *aristologija, kokornak, rast, smolnik;* »czerwony korzeń«: *marzana;* »Ducha Świętego korzeń«: *anjelika, dzięgiel;* »fijołkowy korzeń«: »fijołkowa lilija«; »jeleni korzeń«: *dyptan, trzemdała;* »mieczykowe korzeń«: *kosaciec, mieczyk;* »węzowy korzeń«: »ziele węzowe«; »wilczy korzeń«: »wilcze łyko«; **3.** *aromata;* **4.** *karcz, pień;* **5.** *członek, koniec, łono, przyrodzenie;* **7.** *powod.*

ZCh